

Grzegorz Wolak

O kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku – cz. 2

The cognition of the court in the inheritance acquisition confirmation proceedings – part 2

WPROWADZENIE

W I części artykułu wskazane zostały kwestie natury faktycznej i prawnej, jakimi winien zajmować się sąd w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (z wyłączeniem problematyki jurysdykcji krajowej). Wskazać należy teraz, jakie kwestie nie powinny być objęte zakresem kognicji sądu w tym postępowaniu pomimo, że mają w mniejszym lub większym stopniu związek ze śmiercią spadkobiercy i jej następstwami. Omówiona zostanie w nim także problematyka jurysdykcji krajowej sądu polskiego w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku oraz stosowania w tym zakresie norm prawa prywatnego międzynarodowego. Zaznaczam, że w artykule nie zajmuję się problematyką wyboru prawa właściwego dla spadku wynikającą z przepisów Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz

w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia dziedziczenia, które będzie obowiązywać od 17 sierpnia 2015r.

I. KWESTIE, KTÓRYCH BADANIE NIE JEST OBOWIĄZKIEM SĄDU W POSTĘPOWANIU O NABYCIE SPADKU

1. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd – co do zasady - nie rozstrzyga o tym, jakie składniki majątkowe wchodzi w skład spadku (zob. uwagi zawarte w części pierwszej artykułu). Nie może też rozstrzygać o tym, jakie składniki majątku przypadają indywidualnie oznaczonym spadkobiercom, gdyż spadek jest dziedziczony jako jedność, a więc współspadkobiercy nabywają w nim ułamkowe udziały. W tym zakresie właściwe jest postępowanie o dział spadku (postanowienie SN z 28.10.1976 r., III CRN 209/76¹). Nabycie spadku w drodze sukcesji uniwersalnej nie prowadzi do nabycia przez określonych spadkobierców poszczególnych przedmio-

¹ Niepubl.

tów wchodzących w skład spadku (postanowienie SN z 8.09.1975r., III CRN 218/75²).

2. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd nie orzeka o niegodności dziedziczenia (art. 928 kc) ani o wyłączeniu małżonka od dziedziczenia (art. 940 kc), gdyż sprawy te należą do postępowania procesowego, podczas gdy postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku jest postępowaniem nieprocesowym. Niedopuszczalne byłoby także połączenie tych spraw do wspólnego rozpoznania³. Oczywiście nie oznacza to, że istnienie podstaw do uznania określonego spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia, czy też co do wyłączenia małżonka spadkodawcy od dziedziczenia w trybie art. 940 kc jest irrelevantne dla sprawy o spadek. Wprost przeciwnie. Chodzi tylko o to, że kwestie te winny być rozstrzygnięte w odrębnym postępowaniu (procesowym) wytoczonym przez osoby legitymowane do tego z mocy przepisów szczególnych (art. 929, art. 940 § 2 zd. 2 kc). Jeśli takie powództwo zostanie wytoczone, przy czym sąd spadku winien pouczyć uczestników postępowania spadkowego o takiej potrzebie, sąd spadku winien zawiesić postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku do czasu prawomocnego zakończenia sprawy o uznanie za niegodnego dziedziczenia czy też o wyłączenie małżonka od dziedziczenia.

3. W postępowaniu o spadek nie może również ustalać faktu nabycia nieruchomości przez zasiedzenie. Stwierdzenie zasiedzenia jest objęte odrębnym postępowaniem z zakresu prawa rzeczowego i dlatego nie może się toczyć jednocześnie w ramach postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Sam fakt nabycia nieruchomości przez zasiedzenie nie może być ustalony jako przesłanka do rozstrzygnięcia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Za takim stanowiskiem przemawiają w szczególności przepisy art. 618 § 1 i 2 w zw. z art. 688 kpc, z których wynika, że ustawodawca wyraźnie unormował sytuacje, w których chodzi o spór co do prawa własności w postępowaniu z zakresu prawa rzeczowego bądź spadkowego i określił, w jakim postępowaniu spory te mogą być rozstrzygnięte. Przyjęcie poglądu, że w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd może ustalić fakt nabycia nieruchomości przez zasiedzenie, prowadziłoby praktycznie do wyeliminowania spadkobierców już w toku tego postępowania i czyniło całe postępowanie bezprzedmiotowym, gdy tymczasem właśnie w tym postępowaniu chodzi o ustalenie kręgu uprawnionych do spadku spadkobierców, z udziałem których dopiero mogą być rozpoznane wszelkie spory o własność przedmiotu wchodzącego w skład spadku (tak SN w postanowieniu z 29.4.1966 r., II CR 189/66⁴).

² OSNCP 1976, nr 9, poz. 200.

³ Przykładowo w wyroku z dnia 20 czerwca 1989 r., III CRN 166/89, niepubl. SN uznał, iż sprawa o rozwiązanie spółki cywilnej (tryb procesowy) i sprawa o rozliczenie między współnikami (tryb nieprocesowy) nie mogą być przedmiotowo kumulowane. SN wskazał, iż według art. 191 kpc powód może dochodzić jednym pozwem kilku roszczeń przeciwko temu samemu pozwanemu, jeżeli nadają się one do tego samego trybu postępowania. Przede wszystkim zaś odróżnia się tryb postępowania procesowego oraz tryb postępowania nieprocesowego (art. 13 kpc). Obu tych trybów postępowania nie można łączyć, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie. Ponadto w wypadku gdy każda z tych spraw (jedna w formie powództwa, druga w postaci wniosku) zostaje wszczęta osobno, nie wchodzi w grę stosowanie art. 219 kpc, który reguluje połączenie kilku oddzielnych spraw do łącznego rozpoznania lub także rozstrzygnięcia. Unormowanie to bowiem odnosi się do spraw toczących się w tym samym trybie, zwłaszcza procesowym.

⁴ OSN 1966, Nr 12, poz. 222.

Oczywiście to samo należy odnosić do innych sposobów nabycia *ex lege* własności nieruchomości, np. w trybie ustawy z 26.10.1971r. o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (tzw. uwłaszczenie).

4. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd nie może określić innej chwili śmierci spadkodawcy, aniżeli wynikająca z aktu zgonu bądź z prawomocnego postanowienia o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu. W razie rozbieżności między treścią tych dokumentów a twierdzeniami uczestników postępowania co do chwili śmierci spadkodawcy konieczne staje się przeprowadzenie odrębnego postępowania o sprostowanie aktu zgonu albo postępowania o zmianę postanowienia o uznaniu za zmarłego lub o sądowym stwierdzeniu zgonu (art. 539 i nast. kpc). Rzecz ma się tak samo, jeśli w toku sprawy okaże się, że istnieje niezgodność między treścią aktu stanu cywilnego a rzeczywistą sytuacją co do pokrewieństwa uczestnika postępowania ze spadkodawcą. Sąd spadku nie może samodzielnie, wbrew treści aktu, ustalać tej okoliczności, nawet gdy fakt ten przyznają inni uczestnicy postępowania (zob. orzeczenie SN z 14.04.1959 r., I CR 109/59⁵). Sąd powinien zawiesić postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku aż do czasu rozstrzygnięcia takiej kwestii w odrębnym postępowaniu.

Warto wskazać, iż SN w postanowieniu z 25.11.2004r., II CK 611/03⁶ uznał, iż w postępowaniu o zmianę stwierdzenia nabycia spadku domniemanie, że spadkodawca zmarł w chwili oznaczonej w postanowieniu

o uznaniu za zmarłego nie stanowi przeszkody do ustalenia innej daty jego śmierci na podstawie prawidłowo sporządzonego aktu zgonu. W uzasadnieniu postanowienia z dnia 26.06.2002 r., III CKN 898/00, Sąd Najwyższy stwierdził, że zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 29.9.1986 r. - Prawo o aktach stanu cywilnego⁷ wyłącznym dowodem zdarzeń z dziedziny praw stanu cywilnego są akty stanu cywilnego, a ich niezgodność z prawdą może być udowodniona jedynie w postępowaniu sądowym. Jeżeli więc został sporządzony akt zgonu osoby zmarłej i jest on zgodny z prawdą, to wcześniejsze postanowienie o uznaniu za zmarłego nie ma w tym zakresie żadnej mocy dowodowej oraz nie spełnia i nie może spełniać w obrocie prawnym jakiejkolwiek funkcji. Ponadto Sąd Najwyższy podkreślił inną ważną kwestię a mianowicie taką, że postanowienia o uznaniu za zmarłego lub stwierdzeniu zgonu nie są „konkurencją” dla aktów stanu cywilnego, lecz -w określonych sytuacjach - stanowią tylko ich podłoże (art. 535 kpc oraz art. 10 ust. 3 i art. 26 Pr.a.s.c.).

5. Obowiązek sądu zbadania przy dziedziczeniu ustawowym, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne lub wkład gruntowy w rolniczej spółdzielni produkcyjnej, a także, którzy spośród spadkobierców powołanych z ustawy do spadku odpowiadają warunkom przewidzianym do dziedziczenia wymienionych składników spadku zdezaktualizował się w stosunku do spadków otwartych poczynając od dnia 14.02.2001r., co wiąże się z wyrokiem TK z 31.1.2001 r., P 4/99⁸.

⁵ OSP 1960, Nr 4, poz. 75.

⁶ OSNC 2005, nr 11, poz. 197.

⁷ Dz.U. Nr 36, poz. 180 ze zm., dalej jako Pr.a.s.c.

⁸ OTK 2001, Nr 1, poz. 5.

W wyroku tym Trybunał Konstytucyjny orzekł niezgodność z Konstytucją przepisów przewidujących szczególne wymogi dziedziczenia gospodarstw rolnych (art. 1059, 1060, 1062, 1064 kc) w zakresie odnoszącym się do spadków otwartych od 14.02.2001r. Trybunał ten orzekł również o niekonstytucyjności rozporządzenia Rady Ministrów z 12.12.1990 r. w sprawie warunków dziedziczenia ustawowego gospodarstw rolnych w zakresie odnoszącym się do spadków otwartych od 14.02.2001r. w takim zakresie, w jakim niezgodne z nią są art. 1064 kc oraz 1059, 1060 i 1062 kc. Skutek *ex nunc* tego wyroku Trybunał uzasadnił obowiązywaniem zasady *lex retro non agit*, jak również względami odnoszącymi się do bezpieczeństwa obrotu prawnego. Dzięki temu udało się uniknąć licznych postępowań sądowych spadkobierców ustawowych, którzy z powodu nie spełnienia odpowiednich przesłanek nie mogli dziedziczyć z ustawy gospodarstw rolnych. Tym samym nie powstanie niebezpieczeństwo modyfikacji, czy nawet rozwiązania stosunków prawnych ukształtowanych przed stwierdzeniem niekonstytucyjności przepisów kc w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych⁹. Nie od rzeczy będzie wskazać w tym miejscu, że zmiany art. 670 kpc, polegającej na skreśleniu jego § 2, w myśl którego Sąd bada także z urzędu, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz którzy spośród spadkobierców powołanych z ustawy do spadku odpowiadają warunkom przewidzianym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego doko-

nano dopiero ustawą z 24.8.2007 r. o zmianie ustawy - Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw¹⁰.

6. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku poza zakresem kognicji sądu pozostają także takie kwestie jak:

- a) obciążenie majątku spadkowego długami, w tym także z tytułu zachowku, bądź ustanowienia zapisów zwykłych, czy też poleceń,
- b) określenie roszczeń przysługujących osobom trzecim względem poszczególnych składników spadku (np. przysługująca wierzycielom, choć jeszcze niezrealizowana, skarga z tytułu *actio pauliana* lub roszczenia art. 59 kc)¹¹.

7. Nie określa się w postanowieniu sądu nabywcy spadku lub nabywcy udziału w spadku. W wypadku zbycia spadku (lub udziału w nim) w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku jako spadkobiercę należy wymienić zbywcę (a nie nabywcę). Wynika to m.in. z ukształtowanej w art. 1055 § 1 kc solidarnej odpowiedzialności za długi obu tych podmiotów¹².

8. W treści postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku nie ujawnia się także przejawionej w testamencie woli spadkodawcy, by udziały w spadku odziedziczone przez współmałżonków stanowiły ich majątek wspólny według art. 33 pkt 2 *in fine* kro. Należy bowiem pamiętać, że przedmioty nabyte przez małżonka w drodze spadkobrania stanowią jego majątek osobisty (odrębny), chyba, że wola włączenia go do wspólnego majątku

⁹ Zob. H. Witczak, A. Kawałko, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2011, s. 199.

¹⁰ Dz.U. Nr 181, poz. 1287.

¹¹ Tak trafnie W. Borysiak w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2013, s. 914.

¹² Tak trafnie W. Borysiak w: *Kodeks...*, op.cit., s. 913.

małżonków pozostających w ustroju wspólności małżeńskiej została wyrażona w testamencie. W tym względzie, mimo nowelizacji przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, aktualne pozostaje stanowisko wyrażone w postanowieniu SN z 29.05.1990 r., III CRN 162/90¹³, którego teza brzmi: „Postanowienie spadkodawcy w testamencie, iż udziały w spadku dziedziczone przez współmałżonków stanowią będą ich majątek wspólny (art. 33 pkt 2 kro) nie podlega ujawnieniu w treści postanowienia o stwierdzeniu nabycia przez nich spadku”.

9. Nierzadko w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku uczestnicy chcą się zrzekać spadku, bądź też udziału w nim na rzecz innych osób, w szczególności na rzecz innego spadkobiercy. Przykładowo wyobraźmy sobie taki stan faktyczny. Po zmarłym spadkodawcy A dziedziczy z ustawy jego żona B i dwóch synów C i D po 1/3 części. W toku rozprawy sądowej o stwierdzenie nabycia spadku C i D oświadczają, iż zrzekają się swoich udziałów w spadku po ojcu, chcąc by własnościowe spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego (udział w nim wynoszący 1/2 stanowi w zasadzie cały spadek po zmarłym) należało w całości do matki.

Tymczasem obowiązujący w Polsce porządek prawny nie przewiduje takiej możliwości. Trafnie potwierdził to SN w postanowieniu z dnia 20 marca 1984 r., III CRN 35/84¹⁴, którego teza brzmi następująco: „Przepisy dotyczące spadkobrania, nie przewidują możliwości „zrzeczenia się spadku” czy udziału w nim na korzyść innej osoby, w tym także na korzyść innego spadkobiercy. Spadkobierca

ustawowy może zrzec się dziedziczenia tylko w drodze umowy notarialnej zawartej z przyszłym spadkodawcą (art. 1048 kc)”.

W sprawie będącej przedmiotem wyżej wymienionej uchwały SN wnioskodawca Stanisław W. we wniosku z dnia 17.VI.1983 r., skierowanym do Sądu Rejonowego w M., wniósł o stwierdzenie nabycia spadku po rodzicach - Władysławie W., zmarłym w dniu 17.02.1945 r., i Stefani W., zmarłej w dniu 30.12.1979 r., na podstawie ustawowego porządku dziedziczenia, tj. na jego rzecz oraz jego dwojga rodzeństwa - siostry Jadwigi Z. i brata Stefana W. We wniosku podano m.in., że siostra i brat zrzekają się swoich udziałów i zgodnie wnoszą „o przydzielenie całego spadku wnioskodawcy”. Sąd Rejonowy w M. postanowieniem z dnia 11.07.1983 r. stwierdził, że spadek po Władysławie W. nabyli: jego żona Stefania W. w 1/4 części i syn Stanisław W. w 3/4 częściach, spadek zaś po Stefani W. nabył w całości jej syn Stanisław W. Postanowienie to uprawomocniło się bez zażalenia w zwykłym trybie. Uwzględniając rewizję nadzwyczajną SN wskazał, iż przepisy prawa polskiego dotyczące spadkobrania nie przewidują możliwości „zrzeczenia się spadku” czy udziału w nim na korzyść innej osoby, w tym także na korzyść innego spadkobiercy. Spadkobierca ustawowy może zrzec się dziedziczenia tylko w drodze umowy notarialnej zawartej z przyszłym spadkodawcą (art. 1048 kc). O zawarciu takiej umowy ani wnioskodawca, ani też uczestnicy nie wspominali. Oświadczenie Jadwigi Z. i Stefana W., że „proszą o stwierdzenie praw do spadku tylko na Stanisława W.” - wnioskodawcę nie

¹³ OSNC 1991, Nr 8-9, poz. 110.

¹⁴ OSNCP 1984, nr 10, poz. 184.

mogły też być - ze względu na to, iż złożono je po upływie terminu określonego w art. 1015 § 1 kc - potraktowane jako oświadczenia o odrzuceniu spadku. Ani wnioskodawca, ani też uczestnicy postępowania nie twierdzili, by takie oświadczenia zostały przez nich (uczestników) złożone wcześniej w terminie do tego przewidzianym. W tej sytuacji nie istniały podstawy do pominięcia Jadwigi Z. i Stefana W. jako spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia po ich rodzicach.

Wracając do przedstawionego wcześniej stanu faktycznego skonstatować należy, iż oświadczenie spadkobierców C i D o zrzeczeniu się udziałów w spadku po ojcu mogłoby być oczywiście potraktowane jako oświadczenie o odrzuceniu spadku po nim, o ile zostało złożone w terminie 6 miesięcy od dowiedzenia się przez spadkobierców o tytule powołania do spadku. Należy jednak pamiętać, że osoba, która odrzuciła spadek zostaje wyłączona od dziedziczenia tak jakby nie dożyła otwarcia spadku (art. 1020 kc). Stąd też przy dziedziczeniu z ustawy, przypadający takiemu spadkobiercy udział w spadku nabyliby w częściach równych jego zstępni, o ile oczywiście C i D mieliby zstępnych. W sytuacji kiedy upłynął już termin do odrzucenia spadku, bądź C i D mają zstępnych (na odrzucenie spadku przez małoletnich potrzebna byłaby zgoda sądu opiekuńczego – art. 156 kro), właściwą drogą prawną „przekazania” matce (B) spółdzielczego prawa do lokalu będzie umowny udział spadku.

10. Jako że nie istnieje żaden termin początkowy (teoretycznie wniosek mógłby być złożony nazajutrz po otwarciu spadku), czy też końcowy do złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku, Sąd nie bada w tym

postępowaniu relacji czasowej między otwarciem spadku, a złożeniem wniosku. Wynika to z tego, że możliwość (uprawnienie) dochodzenia w sądzie stwierdzenia nabycia spadku nie jest ograniczona w czasie żadnym terminem zawitym. Uprawnienie to nie jest też roszczeniem, które z uwagi na swój majątkowy i cywilnoprawny charakter mogłoby być przedmiotem przedawnienia, abstrahując od tego, że upływ terminu przedawnienia sąd uwzględnia na zarzut, a nie z urzędu.

II. JURYSDYKCJA KRAJOWA W SPRAWIE O STWIERDZENIE NABYCIA SPADKU

Termin „jurysdykcja” oznacza właściwość organu określonego państwa do rozpoznania określonej sprawy. W sytuacji gdy sąd, lub inny organ stwierdzi, że wpłynęła sprawa z elementem zagranicznym powinien rozstrzygnąć czy jest w ogóle właściwy do jej rozpoznania (czy ma w tej sprawie jurysdykcję), czy też właściwy do jej rozpoznania jest organ innego państwa¹⁵. Jurysdykcja krajowa została uregulowana w art. 1097-1116 kpc odnoszących się zarówno do procesu, jak i postępowania nieprocesowego. W myśl art. 1099 § 1 kpc sąd bierze pod uwagę jurysdykcję krajową z urzędu w każdym stanie sprawy. W sytuacji, gdy stwierdzi jej brak, pozew (w procesie) lub wniosek (w postępowaniu nieprocesowym) sąd winien postanowieniem odrzucić. Postanowienie takie, jako kończące postępowanie, jest zaskarżalne zażaleniem. Rozpoznanie przez sąd polski sprawy z naruszeniem przepisów o jurysdykcji krajowej oznaczać będzie nieważność postępowania (art. 1099 § 2 kpc).

Wyróżnia się jurysdykcję: krajową, fakultatywną, wyłączną, konieczną. Jurysdykcja

krajowa oznacza ogólną właściwość sądów, lub innych organów danego państwa do rozpoznania i rozstrzygania spraw cywilnych, a także do dokonywania innych czynności, które należą do postępowania cywilnego. Nie przesądza ona o właściwości ściśle określonego sądu czy też organu w danym państwie. Każde państwo samodzielnie za pośrednictwem tzw. norm jurysdykcyjnych, ustala kompetencje swoich organów do rozpoznania określonej sprawy. W związku z tym, że każde państwo w swoim wewnętrznym porządku prawnym tworzy takie normy, może niekiedy dojść do ich kolizji. Są to tzw. konflikty jurysdykcyjne, powodujące wątpliwości w zakresie wzajemnych relacji między orzeczeniami w sprawie powiązanej z innym obszarem państwowym, skuteczności orzeczeń zagranicznych wydanym w danym państwie¹⁵.

Jurysdykcja krajowa własnych sądów lub innych organów ma najczęściej charakter jurysdykcji fakultatywnej. Rzadko się zdarza, że przepisy jurysdykcyjne danego państwa uznają, iż tylko organy tego państwa będą właściwie do rozpoznania określonej sprawy. Mamy wtedy do czynienia z jurysdykcją wyłączną, która dotyczy szczególnych sytuacji, w których powiązanie sprawy z obszarem tego państwa ma istotne znaczenie (np. sprawy o prawa stanu, czy też sprawy dotyczące nieruchomości położonej w tym państwie). Z kolei istota jurysdykcji koniecznej (*competence de necessité, emergency jurisdiction, Notzuständigkeit - Ersatzzuständigkeit - Not-*

gerichtsstand - Fürsorgezuständigkeit) wyraża się w założeniu, że negatywny konflikt jurysdykcyjny, pociągający za sobą odmowę wymiaru sprawiedliwości (*denegatio iustitiae, deni de justice, denial of justice*), powinien być rozwiązany w ten sposób, że sąd określonego kraju, do którego zwraca się strona, powinien uznać się za kompetentny¹⁷.

Badanie przez sąd jurysdykcji krajowej dotyczy także sprawy o stwierdzenie nabycia spadku. Choć postanowienie wydane przez Sąd w takiej sprawie powinno obejmować cały spadek i wszystkich spadkobierców; to jednak od zasady tej możliwe są wyjątki właśnie ze względu na ograniczony zasięg jurysdykcji sądu polskiego.

Zgodnie z art. 1108 kpc w brzmieniu obowiązującym od 1.07.2009r. (nadanym ustawą z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹⁸):

- do jurysdykcji krajowej należą sprawy spadkowe, jeżeli spadkodawca w chwili śmierci był obywatelem polskim lub miał miejsce zamieszkania bądź miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej (§ 1),
- do jurysdykcji krajowej należą również sprawy spadkowe, jeżeli majątek spadkowy albo jego znaczna część znajduje się w Rzeczypospolitej (§ 2).

Stosownie zaś do art. 1109 kpc w stosunku do spadku podlegającego jurysdykcji sądu polskiego po osobie, która w chwili śmierci

¹⁵ Zob. J. Gołaczyński, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 64.

¹⁶ Zob. J. Gołaczyński, *Prawo...*, op.cit., s. 65.

¹⁷ Zob. np. J. Jodłowski, *Jurysdykcja sądów polskich w sprawach spadkowych po cudzoziemcach zamieszkałych w Polsce*, PIP 1976, nr 6, s. 58.

¹⁸ Dz.U. z 2008, Nr 234, poz. 1571. Ustawa ta uchyliła m.in. art. 1100-1102 kpc oraz skreśliła poprzedzające je wyrazy: „Tytuł II. Przepisy łączne dla jurysdykcji krajowej (w postępowaniu procesowym i nieprocesowym)”.

nie miała miejsca zamieszkania lub miejsca zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, sąd może wydać postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku na wniosek polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego.

Od chwili wejścia w życie przepisów kodeksu postępowania cywilnego aż do 30.06.2009r. przepis art. 1108 kpc brzmiał następująco: „Art. 1108 § 1. Do jurysdykcji krajowej należą sprawy spadkowe, jeżeli spadkodawca w chwili śmierci miał obywatelstwo polskie lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, zamieszkiwał w Polsce. § 2. Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli śmierć obywatela polskiego nastąpiła w Polsce”.

Przepis art. 1108 kpc nie zawiera klasyfikacji, czy też chociażby przykładowego wyliczenia, spraw spadkowych. Nie powinno jednak budzić wątpliwości, że taką sprawą jest także stwierdzenie nabycia spadku (art. 669 kpc). Innymi takimi sprawami są: sprawy o zabezpieczenie spadku i spis inwentarza (art. 633-639 kpc), przyjęcie i odrzucenie spadku (art. 640-644 kpc), ogłoszenie testamentu (art. 646-654 kpc), wyjawienie przedmiotów spadkowych (art. 655-665 kpc), przesłuchanie świadków testamentu ustnego (art. 661 kpc), dział spadku (art. 680 kpc). Przepis ten posługuje się przy tym trzema rodzajami łączników jurysdykcyjnych: 1) obywatelstwo polskie spadkodawcy w chwili jego śmierci, 2) miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu cudzoziemca lub bezpaństwowca w Polsce w chwili śmierci (łączniki podmiotowe), 3) znajdowanie się w Polsce majątku

spadkowego lub znacznej jego części (łącznik przedmiotowy). Łączniki te wyznaczają fakultatywną (co pozwala na uznanie orzeczeń sądów zagranicznych w tym przedmiocie – art. 1145 w zw. z art. 1146 § 1 pkt 2 kpc)) jurysdykcję sądów polskich w sprawach z zakresu prawa spadkowego rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym. Przepis art. 1108 kpc oparty jest na alternatywnym zbiegu tych łączników, z których wszystkie są równorzędne. Wystarczające jest zaistnienie okoliczności odpowiadających któremukolwiek z łączników, aby przyjąć, że sprawa należy do jurysdykcji sądów polskich¹⁹. Dla istnienia jurysdykcji sądów polskich nie ma znaczenia, czy zgon spadkodawcy nastąpił w Polsce.

Art. 1108 § 1 kpc posługuje się subokreślnikiem temporalnym, wskazując chwilę, według której należy oceniać istnienie łącznika jurysdykcyjnego. Chwilą tą jest moment śmierci spadkodawcy. Oznacza to, że zarówno obywatelstwo polskie spadkodawcy, jak i miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu cudzoziemca będącego spadkodawcą należy oceniać według stanu z chwili śmierci. W art. 1008 § 2 kpc ustawodawca nie posłużył się już takim subokreślnikiem temporalnym. Jest to podstawą sporu odnośnie tego, według jakiej chwili należy oceniać, czy majątek spadkowy lub znaczna jego część znajduje się w Polsce. Możliwe są dwa rozwiązania tego problemu - albo przyjęcie chwili śmierci spadkodawcy, albo, na ogólnych zasadach, chwili wszczęcia postępowania (art. 1097§1 kpc). Zdaniem J. Ciszewskiego²⁰ subokreślnik temporalny za-

¹⁹ Zob. M..P. Wójcik w: A. Jakubecki (red.), J. Bodio, T. Demendecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, LEX/el., 2014.

²⁰ Zob. J. Ciszewski w: J. Ciszewski w: Kodeks postępowania cywilnego Komentarz Tom 5. Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy), pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2009, s. 215.

warty w art. 1108 § 1 powinien mieć zastosowanie również do normy jurysdykcyjnej opisanej w art. 1108 § 2, co oznacza, że ustalanie miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy, powinno odnosić się do chwili śmierci spadkodawcy. Autor ten odwołał się również do uzasadnienia postanowienia SN z dnia 5 sierpnia 1999 r., II CKN 444/99²¹, w którym przyjęto, iż o tym, czy ruchomy majątek spadkowy pozostaje w Polsce, decyduje stan istniejący w chwili otwarcia spadku. Z poglądem tym – trafnie moim zdaniem - nie zgadza się A. Hrycaj²², która uważa, iż: „Artykuł 1108 § 2 w przeciwieństwie do § 1 tego przepisu nie posługuje się subokreślnikiem temporalnym i nie ma uzasadnionych powodów, aby przypuszczać, że jest to „przeoczenie” ustawodawcy. Wręcz przeciwnie, wydaje się, że był to zabieg świadomy, którego celem było przyjęcie właściwości międzynarodowej sądów polskich tylko wówczas, gdy majątek spadkowy w chwili wszczęcia postępowania znajduje się na terenie Polski. Dodatkowo trzeba podkreślić, że przyjęcie jurysdykcji krajowej sądów polskich w sprawie dotyczącej ruchomości, jakie wchodzi w skład spadku po cudzoziemcu, który w chwili śmierci nie miał miejsca zamieszkania ani miejsca zwykłego pobytu w Polsce i jakie w chwili wszczęcia postępowania nie znajdują się już na terytorium Polski, tylko z tego powodu, że znajdowały się w Polsce w chwili śmierci spadkodawcy, wydaje się mieć nikłe podstawy aksjologiczne”.

Trafny jest pogląd J. Ciszewskiego²³ o tym, iż w razie ustalenia, że znaczna część majątku spadkodawcy znajduje się w Polsce, jurysdyk-

cja krajowa sądów polskich na podstawie art. 1108§2 kpc dotyczy całego majątku spadkowego, a więc również majątku znajdującego się za granicą; oczywiście z wyłączeniem nieruchomości.

Art. 1108 kpc ma zastosowanie do spraw, które nie są objęte zakresem regulacji umów dwustronnych zawartych przez Polskę z innymi państwami określających właściwe normy jurysdykcyjne.

Choć może to zaskakiwać, to art. 1108 kpc nie jest jedynym przepisem dotyczącym jurysdykcji krajowej w sprawach spadkowych. Jeżeli w skład spadku po obywatelu polskim wchodzi nieruchomość, to w zakresie odnoszącym się do tej nieruchomości jurysdykcja krajowa będzie określana nie na podstawie art. 1108 kpc, lecz na podstawie art. 1110² kpc. Art. 1110² kpc dotyczy jurysdykcji w zakresie, w którym rozstrzygnięcie dotyczy praw rzeczowych lub posiadania nieruchomości położonej w Rzeczypospolitej Polskiej. Co więcej, w wypadku gdy w skład spadku wchodzi nieruchomość położona w Polsce, jurysdykcja krajowa będzie w tym zakresie wyłączna (art. 1110² kpc). Zatem regulacja art. 1108 § 2 kpc dotyczy wyłącznie majątku ruchomego. W odniesieniu do nieruchomości podstawą jurysdykcji sądów polskich jest art. 1110² kpc.

Należy przyjąć, iż przepis art. 1110² kpc dotyczy zarówno spraw należących do jurysdykcji krajowej na podstawie art. 1108 kpc, jak i tych spraw spadkowych, w odniesieniu do których brak jest podstaw do przyjęcia jurysdykcji krajowej według łączników za-

²¹ OSNC 2000, nr 2, poz. 41.

²² Zob. A. Hrycaj w: A. Hrycaj, A. Jakubecki, P. Ryłski, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Artykuły 1096-1217, pod red. naukową H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego, Warszawa 2013, s. 157-158.

²³ Zob. J. Ciszewski w: Kodeks..., op.cit., s. 212.

wartych w art. 1108 kpc. W konsekwencji do wyłącznej jurysdykcji krajowej należy sprawa spadkowa w zakresie wchodzących do spadku praw rzeczowych do nieruchomości znajdujących się na terenie Polski, nawet jeżeli spadkodawca był cudzoziemcem, nie miał w Polsce miejsca zamieszkania ani miejsca zwykłego pobytu, zaś majątek spadkowy niemal w całości położony jest za granicą (z wyjątkiem wspomnianych nieruchomości, które jednak nie stanowią znacznej części majątku)²⁴.

Do dnia 1.07.2009r.²⁵ odpowiednikiem przepisu art. 1110² kpc był art. 1102 kpc, który odnosił się do procesu i postępowania nieprocesowego i miał następujące brzmienie: "§ 1. Do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy o prawa rzeczowe i o posiadanie nieruchomości położonej w Polsce, jak również ze stosunku najmu lub dzierżawy takiej nieruchomości, z wyjątkiem spraw o czynsz. Wyłączność ta obejmuje także inne sprawy w takim zakresie, w jakim rozstrzygnięcie dotyczy nieruchomości położonej w Polsce. § 2. Rozpoznaniu przez sądy polskie nie podlegają sprawy o prawa rzeczowe na nieruchomości i o posiadanie nieruchomości położonej za granicą".

Jeżeli w skład spadku wchodzi nieruchomości położona za granicą, to jurysdykcja sądów polskich w odniesieniu do tej nieruchomości jest wyłączona. W uchwale z 2.04.1982 r. III CZP 8/82²⁶ SN trafnie wywiódł, iż: „Zasada, w myśl której wymienienie spadkobierców dziedziczących cały spadek według za-

sad ogólnych i spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne powinno być zawarte w jednym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 1066 kc i art. 677 kpc), nie ma zastosowania w sytuacji, gdy jurysdykcja sądu polskiego obejmuje jedynie część majątku spadkowego po cudzoziemcu zmarłym za granicą, a mianowicie położone w Polsce gospodarstwo rolne. W takiej sytuacji, sąd ogranicza rozstrzygnięcie w przedmiocie nabycia spadku do tej części majątku spadkowego". W uzasadnieniu tego judykatu SN podniósł, iż silniejszą od zasady wyrażonej w art. 677 kpc jest niewątpliwie zasada, że sądy polskie mogą orzekać jedynie w granicach jurysdykcji krajowej. Jurysdykcja krajowa w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcu obejmuje - co wynika z porównania przepisów art. 1108 § 1 i art. 1102 § 1 kpc - tylko wchodzące w skład masy spadkowej gospodarstwo rolne (lub inny majątek nieruchomy) położone na terenie Polski²⁷. W konsekwencji takiego unormowania masa spadkowa po cudzoziemcu ulega podziałowi na dwie części - jedną stanowi gospodarstwo rolne (lub inny majątek nieruchomy) położone w Polsce, drugą zaś pozostały majątek spadkowy. Tylko co do pierwszej części uzasadniona jest jurysdykcja, i to wyłączna, sądu polskiego. Oznacza to, że jedynie w tym zakresie sąd polski może stwierdzić nabycie spadku.

Orzeczenia SN odnoszące się do jurysdykcji krajowej w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku.

Warto w tym miejscu wskazać na kilka in-

²⁴ Tak trafnie M.P. Wójcik w: op.cit.

²⁵ Zob. Ustawa nowelizująca kpc wskazana w przypisie 19.

²⁶ OSNC 1982, nr 10, poz. 142.

²⁷ SN wskazał m.in. na uchwałę z dnia 28.05.1969 r. III CZP 23/69, OSNCP 1970 r., z. 1, poz. 3, postanowienie SN z dnia 8.03.1970 r. I CR 3/70, PiP 1971, nr 12, s. 1087 z glosą J. St. Piątownskiego.

nych judykatów Sądu Najwyższego odnoszących się do problematyki jurysdykcji sądów polskich w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku. Oczywiście należy pamiętać o wskazanej już wcześniej zmianie brzmienia art. 1108 kpc.

1. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 1966 r. III CR 395/65²⁸ wyrażono zapatrywanie, iż: „Jeżeli postępowanie spadkowe po cudzoziemcu dotyczy majątku nieruchomego położonego w Polsce, sprawa należy do wyłącznej jurysdykcji krajowej w myśl art. 1102 kpc”.

2. W postanowieniu z dnia 4 września 1969 r. III CRN 185/69²⁹ SN uznał, iż zgodnie z art. 1108 § 1 kpc sprawy spadkowe po obywatelu państw obcych nie należą do jurysdykcji krajowej. Także w postanowieniu z dnia 25 maja 1971 r. III CRN 371/70³⁰ SN wyraził zapatrywanie, iż Sąd polski nie jest właściwy do orzekania w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, jeżeli spadkodawca w chwili zgonu posiadał obywatelstwo NRD.

3. W uchwale z dnia 31.05.1975 r., III CZP 78/75³¹ SN stwierdził, iż jeżeli w skład spadku po cudzoziemcu wchodzi znajdujące się w Polsce ruchomości, a spadkobierca nie może uzyskać stwierdzenia swoich praw do spadku przez sąd ojczysty spadkodawcy, w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku istnieje w tym zakresie jurysdykcja sądu polskiego. Sąd Najwyższy uznał w uzasadnieniu tego orzeczenia kolizję przepisów jurysdykcyjnych za stan sprzeczny z celami wymiaru

sprawiedliwości, naruszający ustanowiony w Polsce porządek prawny. Oznaczałaby ona bowiem odmowę udzielenia obywatelowi polskiemu ochrony prawnej.

4. Okoliczność, że sąd amerykański stwierdził prawa do spadku wyłącznie co do majątku znajdującego się w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, pozwala przyjąć, że spadkobierca nie może uzyskać stwierdzenia swoich praw do spadku znajdującego się w Polsce przez sąd ojczysty spadkodawcy i że w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku istnieje w tym zakresie jurysdykcja sądu polskiego (wyrok SN z 26.02.1976 r., III CRN 303/75³²).

5. Ustalenie, że ze względu na przepisy jurysdykcyjne obowiązujące w prawie ojczystym spadkodawcy obywatel polski nie może przeprowadzić postępowania spadkowego co do ruchomego majątku spadkowego, znajdującego się w Polsce, przed sądem ojczystym spadkodawcy, nie jest uzależnione od odmowy przeprowadzenia postępowania spadkowego przez ten sąd. Wystarczające jest ustalenie tej okoliczności w trybie przewidzianym w art. 1143 kpc (tak SN w uchwale z 27.1.1977 r., III CRN 337/76³³).

6. W uchwale SN z 19.10.1977 r., III CZP 76/77³⁴ wyrażone zostało zapatrywanie o tym, iż jeżeli w skład spadku po cudzoziemcu wchodzi znajdujące się w Polsce ruchomości, a spadkobierca nie może uzyskać stwierdzenia swoich praw do spadku przez sąd ojczysty spadkodawcy, w sprawie o stwierdze-

²⁸ OSNCP 1966 nr 11, poz. 197.

²⁹ OSPIKA 1970 nr 5, poz. 101.

³⁰ OSPIKA 1972 nr 4, poz. 74.

³¹ OSN 1976, Nr 2, poz. 33.

³² NP 1978, Nr 9, s. 138 z głosem J. Jodłowskiego.

³³ Pal. 1977, Nr 10, s. 90.

³⁴ OSN 1978, Nr 8, s. 129.

nie nabycia spadku istnieje w tym zakresie jurysdykcja sądu polskiego - niezależnie od tego, czy spadkobierca jest obywatelem polskim, czy cudzoziemcem.

7. „Postępowanie spadkowe po cudzoziemcu w zakresie dotyczącym należącego do spadku własnościowego prawa do lokalu w spółdzielni mieszkaniowej na terenie Polski podlega zgodnie z art. 1102 § 1 kpc wyłącznej jurysdykcji krajowej sądów polskich” – postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 października 1986 r. I CR 272/86³⁵.

8. Niedopuszczalne jest wszczęcie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku dopóki toczy się postępowanie o stwierdzenia nabycia wchodzącej w skład spadku nieruchomości położonej w Polsce należącej do obywatela obcego państwa (orz. SN z 17.2.1998 r., II CKU 54/97³⁶).

9. W postanowieniu z 5.08.1999 r., II CKN 444/99³⁷ SN uznał, iż jurysdykcja sądu polskiego może istnieć w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcu zmarłym za granicą, jeżeli zostaną spełnione następujące przesłanki: spadkobierca jest obywatelem polskim, nie jest możliwe uzyskanie stwierdzenia praw do spadku przed sądem ojczystym spadkodawcy, ruchomy majątek spadkodawcy znajduje się na terenie Polski. Nieвозмоść uzyskania stwierdzenia praw do spadku przed sądem ojczystego kraju spadkodawcy może wystąpić bądź ze względów prawnych (np. przepisy kraju spadkodawcy nie pozwalają na stwierdzenie praw do spadku w odniesieniu do rzeczy ruchomych znajdujących się innym kraju), bądź ze względów

faktycznych (np. trwają działania wojenne). W sprawie tej niesporne było, iż spadkodawca Julian P. zmarł poza granicami Polski i w chwili śmierci pozostawał obywatelem państwa obcego. SN wskazał, że jurysdykcji sądu polskiego nie uzasadnia zatem jakikolwiek z łączników wskazanych w art. 1108 § 1 kpc. Jurysdykcji tej nie uzasadnia także położenie nieruchomości spadkowej (art. 1102 § 1 kpc), gdyż w skład spadku nie wchodzi nieruchomość położona w Polsce. Pozostało zatem do rozważenia, czy można mówić o wystąpieniu jurysdykcji koniecznej sądu polskiego. W dotychczasowym orzecznictwie zagadnienie to nie było rozważane. Jak dalej zaznaczył SN, nie sposób jednak kategorycznie odrzucić możliwości wystąpienia jurysdykcji koniecznej w sytuacji, gdy spełnione zostaną następujące przesłanki: spadkobierca jest obywatelem polskim; nie jest możliwe uzyskanie przez niego stwierdzenia praw do spadku przed sądem ojczystym spadkodawcy; ruchomy majątek spadkowy znajduje się na obszarze państwa polskiego. Brak jest bowiem argumentów uzasadniających odmienne traktowanie sytuacji, w której spadkobiercą cudzoziemca zmarłego w Polsce jest obywatel obcego państwa i sytuacji, w której obywatel polski jest spadkobiercą cudzoziemca zmarłego za granicą, jeżeli w jednym i drugim przypadku spadkobierca taki nie ma możliwości uzyskania stwierdzenia praw do spadku. W obu tych sytuacjach spadkobierca pozbawiony zostałby ochrony prawnej - nie mógłby uzyskać stwierdzenia praw do spadku ani przed sądem ojczystym spadkodaw-

³⁵ OSNCP 1987 nr 12, poz. 213.

³⁶ Niepubl.

³⁷ OSNC 2000, Nr 2, poz. 41.

cy ani przed sądem polskim. Przesłankami otwarcia się drogi sądowej przed polskim sądem (jurysdykcji koniecznej sądu polskiego) byłyby: niemożliwość uzyskania stwierdzenia praw do spadku przed sądem ojczystym spadkodawcy i znajdowanie się ruchomego majątku spadkowego w Polsce. SN uznał przy tym, iż o tym czy ruchomy majątek spadkowy pozostaje w Polsce, decyduje stan istniejący w chwili otwarcia spadku. W rozpoznawanej sprawie nie została spełniona żadna z wymienionych wyżej przesłanek. Po pierwsze, rzeczy ruchome wchodzące, w skład spadku po Julianie P., znajdujące się obecnie na obszarze Polski, w chwili otwarcia spadku nie znajdowały się na obszarze Polski. To, że obecnie znajdują się one w Polsce, pozostaje bez znaczenia³⁸. Po drugie, wnioskodawczyni nie wykazała, a nawet nie uprawdopodobniła, że nie może uzyskać stwierdzenia nabycia spadku przed sądem Republiki Białoruskiej.

10. W postanowieniu z dnia 2.03.2000 r. II CKN 1175/99³⁹ SN uznał, iż: 1. Przepis art. 1110 kpc nie ma zastosowania do spraw o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcu. 2. Z art. 1108 kpc *a contrario* wynika, że sądom polskim nie przysługuje jurysdykcja w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcach. Przepis ten nie znajduje jednak zastosowania do sytuacji, kiedy w skład spadku wchodzi położona w Polsce nieruchomości. Wówczas bowiem, po myśli art. 1102 kpc, jurysdykcja krajowa jest wyłączna. 3. Jurysdykcja krajowa konieczna zachodzi w razie spełnienia następujących przesłanek: spadkobierca jest obywatelem

polskim, nie jest możliwe z przyczyn prawnych lub faktycznych uzyskanie przez niego stwierdzenia praw do spadku przed sądem ojczystym spadkodawcy, ruchomy majątek spadkowy znajduje się na terenie Polski. Ustalenie niemożności przeprowadzenia przed sądem ojczystym spadkodawcy postępowania spadkowego, co do ruchomości spadkowych znajdujących się w Polsce, nie jest uzależnione od odmowy przeprowadzenia postępowania przez sąd zagraniczny. Wystarczające jest ustalenie tej okoliczności w trybie art. 1143 kpc, co jednakże nie należy do obowiązków sądu, jeżeli strona jej nie podnosi”.

11. „Sprawa o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcu w zakresie wchodzących do spadku praw rzeczowych na terenie Polski podlega wyłącznej jurysdykcji sądów polskich” - postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9.08.2000 r. I CKN 804/00⁴⁰. SN wskazał, iż w judykaturze przyjęto powszechnie taką wykładnię art. 1102 § 1 zd. 2 kpc wedle której przepis ten może mieć znaczenie dla oceny wyłącznej jurysdykcji krajowej w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po cudzoziemcu, jeżeli postępowanie to dotyczy majątku nieruchomego położonego w Polsce. Wskazując na ścisły związek pomiędzy art. 1102 § 1 i art. 1108 1 kpc. Sąd Najwyższy uznawał też, że postępowanie spadkowe po cudzoziemcu w zakresie wchodzących do spadku praw rzeczowych na terenie Polski podlega wyłącznej jurysdykcji sądów polskich. Wykładnia zwrotu „sprawa o prawa rzeczowe” wskazuje na objęcie nim zarówno własności, jak i innych praw

³⁸ Jak była o tym mowa wcześniej, w tym zakresie pogląd SN jest nietrafny.

³⁹ Niepubl.

⁴⁰ Niepubl.

rzeczowych, w tym także i ograniczonych (zob. np. postanowienia SN: z 22.11.1966 r., III CRN 395/65⁴¹, z 13.10.1986 r., I CR 272/86⁴², z 24.6.1999 r., III CRN 377/99⁴³. Sąd Najwyższy w orzeczeniu tym podzielił tę wykładnię.

III. NORMY PRAWA PRYWATNEGO MIĘDZYNARODOWEGO A STWIERDZENIE NABYCIA SPADKU

Jak widać zakres kognicji sądu polskiego w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku jest całkiem szeroki. Uległ on skądinąd rozszerzeniu z dniem 1.07.2009r. w wyniku nowelizacji art. 1008 kpc. Stąd też przypadki odrzucenia wniosków w takich sprawach będą raczej rzadkie w praktyce. Dotyczyć będą obcokrajowców, którzy przed śmiercią nie mieli miejsca zamieszkania bądź zwykłego pobytu w Polsce i nie pozostawili tu istotnej części swojego majątku ruchomego jak też nieruchomości. W postanowieniu z dnia 30 listopada 2007 r., IV CSK 256/07⁴⁴ SN prawidłowo uznał, iż „odrzucenie wniosku o stwierdzenie nabycia spadku wobec braku jurysdykcji krajowej wymaga jednoznacznego ustalenia, że spadkodawca w chwili śmierci nie miał polskiego obywatelstwa, nie jest wystarczające poprzestanie na wyrażeniu wątpliwości w tym zakresie”

Jeśli sąd w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, w której występuje tzw. element zagraniczny uzna, iż występuje jurysdykcja

krajowa, może się niekiedy okazać, że w kwestiach relewantnych z punktu widzenia kognicji sądu w takim postępowaniu, będzie musiał stosować prawo obce, a nie polskie. Wynika to z norm prawa prywatnego międzynarodowego rozgraniczających sfery działania systemów prawnych różnych państw poprzez określenie, które z nich należy stosować w stosunkach m.in. z zakresu prawa cywilnego⁴⁵.

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe⁴⁶ (dalej jako PrPrywM) reguluje właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym państwem (art. 1). Według jej art. 64 regulującego statut spadkowy (*lex successionis, lex hereditatis*) tj. prawo właściwe w sprawach spadkowych, spadkodawca w testamencie lub w innym rozrządzeniu na wypadek śmierci może poddać sprawę spadkową swojemu prawu ojczystemu, prawu miejsca swojego zamieszkania albo prawu miejsca swojego zwykłego pobytu z chwili dokonania tej czynności lub z chwili swojej śmierci (ust. 1). W razie braku wyboru prawa w sprawie spadkowej właściwe jest prawo ojczyste spadkodawcy z chwili jego śmierci (ust. 2).

Jeżeli spadkodawca jest bezpaństwowcem (apatrydą) w myśl art. 3 ust. 1 PrPrywM stosuje się prawo miejsca jego zamieszkania w chwili śmierci, w razie braku miejsca zamieszkania – prawo państwa, w którym miał on miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci

⁴¹ OSNCP 1966, nr 11, poz. 197; PiP 1967, nr 1, s. 152.

⁴² OSNCP 1987, nr 12, poz. 213.

⁴³ Niepubl., Prokuratura i Prawo. 2000, nr 1, poz. 40.

⁴⁴ Niepubl., LEX nr 488973.

⁴⁵ Zob. M. Pazdan, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2012, s. 20.

⁴⁶ Dz.U. Nr 80, poz. 432.

ci. Powyższe reguły odnoszą się także do sytuacji, gdy nie można ustalić obywatelstwa spadkodawcy albo nie można ustalić treści prawa ojczyściego.

Ustawodawca nie przewidział zatem wyboru nieograniczonego prawa dla sprawy spadkowej, a jedynie prawo:

- 1) ojczyście spadkodawcy z chwili tej czynności (dokonania wyboru) lub z chwili śmierci,
- 2) miejsca zamieszkania z chwili dokonania tej czynności lub z chwili śmierci,
- 3) miejsca zwykłego pobytu z chwili dokonania tej czynności lub z chwili śmierci⁴⁷.

Inaczej, dodajmy dużo bardziej wąsko (poprzez przyjęcie jednolitego statutu spadkowego) - statut spadkowy uregulowany był w art. 34 ustawy z 12.11.1965r. – Prawo prywatne międzynarodowe. Stanowił on, że w sprawach spadkowych właściwe jest prawo ojczyście spadkodawcy w chwili jego śmierci. Z kolei stosownie do jego art. 35: „O ważności testamentu i innych czynności prawnych na wypadek śmierci rozstrzyga prawo ojczyście spadkodawcy z chwili dokonania tych czynności. Wystarcza jednak zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana”⁴⁸.

Statut spadkowy z art. 64 PrPrywM określa:

- a) przyczynę, chwilę jak i skutki otwarcia spadku,
- b) to jaki sposób przechodzą na spadkobierców prawa i obowiązki majątkowe spadkodawcy;

- c) możliwość przyjęcia bądź odrzucenia spadku, dopuszczalność częściowego przyjęcia bądź odrzucenia spadku, treść składanego w tym przedmiocie oświadczenia woli, czasowe granice w jakich przyjęcie lub odrzucenie spadku może nastąpić przez spadkobiercę a także skutki przyjęcia bądź odrzucenia spadku,
- d) powołanie do dziedziczenia zarówno w przypadku powołania z testamentu jak i z ustawy.

Na podstawie statutu spadkowego należy też określić krąg spadkobierców ustawowych oraz porządek ich dziedziczenia. Tzw. kwestią wstępną, do której oceny stosować należy prawo wskazane przez normę kolizyjną *legis fori* (w ten sposób zarówno kwestia główna jak i wstępna będzie oceniana na podstawie tego samego prawa merytorycznego) będzie tu ustalenie małżeństwa, pokrewieństwa, czy powinowactwa⁴⁹. Gdyby właściwe było prawo obce i wyłączało ono bądź ograniczało dziedziczenie przez dzieci pozamażeńskie, czy małżonka spadkodawcy może znaleźć zastosowanie klauzula porządku publicznego z art. 7 PrPrywM⁵⁰. Statut spadkowy rozstrzyga zarówno o wielkości udziałów przysługujących spadkobiercom jak i o charakterze prawa im przysługujących. Statutowi spadkowemu z art. 64 podlegają także umowy zrzeczenia się dziedziczenia oraz ocena transmisji. Statutowi temu podlega także dziedziczenie gospodarstw rolnych położonych w Polsce, jednak ze zmianami wynikającymi z polskich prze-

⁴⁷ Zob. J. Gołaczyński, *Prawo...*, op.cit., s. 311.

⁴⁸ Zob. K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2006, s. 231-237, M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2008, s. 289-307.

⁴⁹ Zob. M. Pazdan, *Prawo...*, op.cit., Warszawa 2012, s. 64-65.

⁵⁰ Na temat tej klauzuli zob. M. Pazdan, *Prawo...*, op.cit., Warszawa 2012, s. 77-81.

pisów szczególnych o dziedziczeniu gospodarstw rolnych⁵¹, które są przepisami wymuszającymi swoje zastosowanie (art. 8 ust. 1 PrPrywM)⁵². Stosowanie w takim przypadku polskich przepisów uzasadnia się w nauce także powołując się na klauzulę porządku publicznego⁵³, bądź zasadę właściwości *legis rei sitae*⁵⁴. Po wyroku TK z 31.1.2001 r. P 4/99, doniosłość praktyczna tego zagadnienia istotnie straciła na znaczeniu.

Artykuł 64 PrPrywM stosuje się, jeżeli spadkodawca zmarł po chwili wejścia w życie tej ustawy, choćby dokonał, zgodnie z ust. 1 tego artykułu, wyboru prawa przed tą chwilą⁵⁵.

Z kolei w myśl art. 65 PrPrywM z zastrzeżeniem art. 66 o ważności testamentu i innych rozrządzeń na wypadek śmierci rozstrzyga prawo ojczyzne spadkodawcy z chwili dokonania tych czynności. Jeżeli w chwili sporządzania testamentu testator miał podwójne obywatelstwo lub wielorakie obywatelstwo zastosowanie będzie miał przepis art. 2 PrPrywM, jeżeli zaś nie był obywatelem żadnego państwa – art. 3 PrPrywM, wreszcie w przypadku trudności w ustaleniu miejsca zamieszkania apatrydy zastosowanie znajdzie art. 10 PrPrywM. Jest to tzw. statut czynności prawnych *mortis causa*.

Pod pojęciem ważności testamentu lub innej czynności na wypadek śmierci rozumieć należy wszelkie przesłanki od których spełnienia zależy ważność tych czynności prawnych, a to:

- a) dopuszczalność dokonania czynności prawnej na wypadek śmierci,
- b) zdolność do testowania tj. zdolność do sporządzenia i odwołania testamentu oraz zdolność do dokonania innych czynności prawnych na wypadek śmierci,
- c) wady oświadczenia woli testatora bądź osoby dokonującej innej czynności prawnej na wypadek śmierci.
- d) dopuszczalną treść czynności prawnej na wypadek śmierci.

Statut czynności prawnych na wypadek śmierci może się posługiwać pojęciami, które służą ocenie ważności tej czynności, takimi jak np. pełna zdolność do czynności prawnych. Pojęcie to podlega wówczas ocenie w oparciu o statut personalny z art. 11 PrPrywM⁵⁶. Tak samo statutowi personalnemu z art. 11 PrPrywM podlega kwestia zdolności do dziedziczenia, będącej wycinkiem zdolności prawnej.

Art. 66 stanowi zaś, że prawo właściwe dla formy testamentu i jego odwołania określa Konwencja dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 34, poz. 284). Prawo wskazane na podstawie ust. 1 stosuje się odpowiednio do formy innych rozrządzeń na wypadek śmierci.

Konwencja haska w art. 1 stanowi, że testament jest ważny z punktu widzenia wymogów dotyczących formy złożenia ostatniej

⁵¹ Zob. np. uchw. SN z 28.05.1969r., III CZP 23/69, OSN 1970, nr 1, poz. 3, post. SN z 6.03.1970r., I CR 3/70, PiP 1971, nr 12, s. 1087 i n., M. Pazdan, Prawo..., op.cit., Warszawa 2012, s. 302.

⁵² Tak trafnie M. Pazdan, Prawo..., op.cit., Warszawa 2012, s. 302, M. Tomaszewski, Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych a prawo prywatne międzynarodowe, PiP 1970, nr 12, s. 295.

⁵³ Tak J. Fabian, Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym, PiP 1968, nr 11, s. 806.

⁵⁴ Tak H. Trammer, Sprawy czysto majątkowe w polskim prawie prywatnym międzynarodowym, PPHZ 1986, nr 19-20, s. 16-17.

⁵⁵ Zob. M. Kłoda, Zagadnienia międzyczasowe nowego prawa prywatnego międzynarodowego, KPP 2011, nr 2, s. 507 i n.

⁵⁶ Zob. J. Gołaczyński, Prawo..., op.cit., s. 322.

woli przez testatora, jeśli forma testamentu jest zgodna z prawem wewnętrznym:

- a) miejsca, w którym spadkodawca dokonał rozporządzenia, albo,
- b) obowiązującym w państwie, którego obywatelem był spadkodawca bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo,
- c) miejsca, w którym spadkodawca miał miejsce zamieszkania bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo,
- d) miejsca, w którym spadkodawca miał miejsce zwykłego pobytu bądź w chwili dokonywania rozrządzenia, bądź w chwili śmierci, albo.
- e) w odniesieniu do nieruchomości – miejsca ich położenia.

Zgodnie z art. 12 Konwencji Polska skorzystała z uprawnienia do złożenia zastrzeżenia, iż do zakresu tej Konwencji wobec Polski będą się odnosiły jedynie te rozrządzenia testamentowe, które znane są polskiemu prawu spadkowemu.

Przepisy dotyczące testamentów oraz czasami także innych czynności prawnych *mortis causa* są także zawarte w licznych konwencjach dwustronnych o pomocy prawnej podpisanych przez RP.

WNIOSKI

Jak widać zakres kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku jest dość ograniczony, choć z drugiej strony w postępowaniu tym sąd winien dokonywać ustaleń z urzędu. W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku sąd nie zajmuje się wieloma kwestiami, które powszechnie

uznawane są za objęte kognicją sądu w takiej sprawie. Przede wszystkim sąd nie rozstrzyga o tym, jakie składniki majątkowe wchodzi w skład spadku, jak też o tym, jakie składniki majątku przypadają indywidualnie oznaczonym spadkobiercom. Będąc związany jedynie wskazaną we wniosku o stwierdzenie nabycia spadku osobą spadkodawcy sąd musi natomiast każdorazowo ustalić tytuł powołania do spadku, krąg spadkobierców dziedziczących po danym spadkodawcy, jak i określić ułamkowe części spadku, w jakich oni dziedziczą. W sprawach o spadek z elementem zagranicznym winien też zbadać istnienie jurysdykcji krajowej sądu polskiego. W wypadku braku tej jurysdykcji wniosek o stwierdzenie nabycia spadku podlega odrzuceniu. Gdy będzie występować w takiej sprawie jurysdykcja krajowa, może się niekiedy okazać, że w kwestiach relevantnych z punktu widzenia kognicji sądu w takim postępowaniu, sąd będzie musiał stosować prawo obce, a nie polskie stosownie do reguł kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego.

SŁOWA KLUCZOWE

Spadek, nabycie spadku, otwarcie spadku, postępowanie sądowe, kognicja sądu

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule (cz. 1 i 2) zostaną omówione zagadnienia związane z zakresem kognicji sądu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Kognicja (łac. *cognitio*) to ogólnie rzecz ujmując „poszukiwanie, rozpoznawanie, zwłaszcza sądowe”, „rozpatrywanie sprawy sądowej, dochodzenie, śledz-

two”⁵⁷. Ujmując to inaczej zostanie omówione w nim to jakimi kwestiami natury faktycznej i prawnej winien zajmować się sąd w takim postępowaniu, i co winno znaleźć swoje odzwierciedlenie w treści postanowienia spadkowego, bądź w jego pisemnych motywach (uzasadnieniu), a które kwestie powinny pozostać poza zakresem zainteresowania sądu.

KEY WORDS

Inheritance, inheritance acquisition, opening the inheritance, court proceeding, cognition of the court

BIBLIOGRAFIA

- K. Bagan-Kurluta, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2006
 W. Borysiak w: Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2013
 J. Ciszewski w: Kodeks postępowania cywilnego Komentarz Tom 5. Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy), pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2009
 J. Fabian, Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym, PiP 1968, nr 11
 J. Gołaczyński, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2011
 A. Hrycaj w: A. Hrycaj, A. Jakubecki, P. Ryłski, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Artykuły 1096-1217, pod red. naukową H. Doleckiego, T. Wiśniewskiego, Warszawa 2013
 J. Jodłowski, Jurysdykcja sądów polskich w sprawach spadkowych po cudzoziemcach zamieszkałych w Polsce, PiP 1976, nr 6
 M. Kłoda, Zagadnienia międzyczasowe nowego prawa prywatnego międzynarodowego, KPP 2011, nr 2
 M. Pazdan, Prawo prywatne międzynarodowe, wydanie 11, Warszawa 2008, wydanie 14, Warszawa 2012
 M. Tomaszewski, Przepisy szczególnie o dziedziczeniu gospodarstw rolnych a prawo prywatne międzynarodowe, PiP 1970, nr 12
 H. Trammer, Sprawy czysto majątkowe w polskim prawie prywatnym międzynarodowym, PPHZ 1986, nr 19-20
 H. Witczak, A. Kawałko, Prawo spadkowe, Warszawa 2011
 M..P. Wójcik w: A. Jakubecki (red.), J. Bodio, T. Demendecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, LEX/el. 2014

NOTA O AUTORZE

Dr Grzegorz Wolak, wiceprezes i przewodniczący II Wydziału Karnego Sądu Rejonowego w Stalowej Woli, adiunkt w Katedrze Prawa Prywatnego Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli

SUMMARY

In this article (parts 1 and 2), issues related to the scope of inheritance acquisition confirmation proceedings will be discussed. Generally speaking, cognition is defined as “case examination; investigation especially by the court”, “judicial consideration of the case, inquiry, examination”. In other words, this article discusses the factual and legal issues that should be considered by the court in such proceedings and reflected in an inheritance decision or in a written statement of reasons, as well as matters that should not be considered by the court.

⁵⁷ Zob. Słownik języka polskiego. Tom trzeci. H-K, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1961, s. 789, Słownik wyrazów obcych. PWN, pod red. naukową J. Tokarskiego, Warszawa 1980, s. 362, Słownik wyrazów obcych z przykładami i poradami. PWN, pod red. M. Bańki, Warszawa 2009, s. 466.